

THOMAS HOBBS'UN YÖNTEM VE BİLGİ ANLAYIŞI

Thomas Hobbes (1588-1679), Yeniçağda deneyciliğe giden yolu açan önemli bir İngiliz düşünürdür. Descartes'ten etkilenmiş de onun idealist görüşlerine karşı çıkmış, ilkçağ atomculuğunu yeniden diriltten Gassendi'nin etkisiyle natüralist bir doğa felsefesi geliştirmiştir. Yeniçağda epistemolojik açıdan ilk kapalı empirist sistemi ortaya koymuş, kiliseden bağımsız, güçlü bir devlet modelini savunarak devlet kurumunun siyasi ve etik ödevini bilimsel olarak temellendirmeye çalışmıştır. Bacon ve Herbert of Cherbury ile ilişkileri ve Öklid'in Elementler'i üzerine okumaları felsefeye yönelmesini sağlamıştır.

Thomas Hobbes'un **Felsefenin ilkeleri** isimli eseri :

- **De cive (Yurttaş Üzerine-1642)**, • **De corpore, (Cisim Üzerine-1655)**, • **De homine (insan Üzerine-1658)** adlı üç bölümden oluşmaktadır.

(1651'de yazdığı **Leviathan** ise siyaset felsefesinin temel yapıtlarından olmuştur.)

Thomas Hobbes göre felsefenin amacı= Bacon gibi bilim ve felsefenin pratik yararcılığını savunur. Felsefenin görevi insanı dogmatik düşüncelerden kurtarıp yeni düşüncelerin kapılarını açmak ve teoloji karşısında bir duruş kazandırmaktır. Teolojinin bilimsel olmadığını savunmuş ruhun tinsel yapıda olduğu tezine de karşı çıkmış Copernicus, Galileo ve Harvey'in **yeni doğal bilimini savunmuştur**. Doğal felsefenin (bilim) yanı sıra ahlaksal ve siyasi felsefe de yararlıdır çünkü insan, günlük ve siyasi yaşamın kurallarını iyi anlamadığı için büyük siyasi yıkımlarla karşılaşmaktadır. Bu kuralların bilgisi ahlak felsefesidir. felsefenin ana amacı önceden görülebilen etkileri kendi yararımıza kullanabilmektir. Cisimler dünyasından hareket etmek zorunludur.

Hobbes'a göre felsefe nedensel açıklamayla ilgilenir. Konusu, oluşumunu tasarlayabileceğimiz birleşme ve çözülme özelliği taşıyan her türlü cisimsel şeydir. Bu yüzden oluşturuca süreçlerle var olmamış olan Tanrı ve tinsel varlıklar felsefeden dışlanmalıdır.

Felsefenin Bölümleri

Thomas Hobbes 'a göre Felsefe yalnızca cisimler ve onların özellikleriyle ilgilenir. Hobbes, cisimden sadece maddesel cisimleri anlamaz. Ona göre iki tür cisim vardır:1) Doğa tarafından yapılan (**doğal cisim**) 2) insanların istenç ve anlaşmalarıyla oluşan (**devlet**) (commonwealth).

Felsefe **doğal felsefe ve yurttaş felsefesi** olarak 2'ye ayrılır. Yurttaş felsefesi de 2 alt bölüme ayrılır **psikoloji** ve **siyaset** olarak. Çünkü devleti anlamak için önce insanın duygu ve tutumlarını anlamak gerekir ve psikoloji bunları konu edinir. Politika ise insanın devlete karşı ödevlerini ele alır. Yani Doğal felsefe doğal cisimleri, Yurttaşlık felsefesi devleti ele alır

Hobbes, dizgesel bir bütünlük sergileyen felsefi sistemini De corpore (Cisim Üzerine), De homine (insan Üzerine) ve De cive (Yurttaş Üzerine) başlıklarıyla inceler. Ona göre **geometri fizik ve ahlak da felsefenin** alanı içinde yer alırlar. Felsefe en genel bilim durumundadır. **Descartes da felsefeyi, "kökleri metafizik, gövdesi fizik ve dalları geri kalan tüm bilim**

dalları” olarak düşündüğü ulu bir ağaca benzetmişti.

Felsefenin Yöntemi

Hobbes’a göre felsefi yöntem bir ölçüde tümevarımlı, bir ölçüde tümdengelimlidir. Tümdengelimsel hipotetik yöntem felsefedeki uslamlamaların ana eksenini oluşturur. Hobbes, “uslamlamayı hesaplama olarak anlıyorum” demiş, hesaplamanın ise toplama ve çıkarma olduğunu belirtmiştir. Bu terimleri birleştirme ve çözümleme anlamında kullandığı anlaşılmaktadır. Çözümleyici yöntem analitik, birleştirici yöntemse sentetiktir. Felsefi yöntem işte bu çözümleme ve birleştirmeyi içerir. Çözümlemede zihin tikelden tümele, yani ilk ilkelere ilerler. Birleştirmedeyse zihin ilke ya da genel nedenlerden yola çıkarak bunların etkilerini kurmaya geçer.

Hobbes’un terimiyle buluş yöntemi, bir ölçüde çözümsel, bir ölçüde birleşimseldir; yani bir ölçüde tümevarımlı bir ölçüde tümdengelimlidir. Bu yöntem Galileocu yöntemle benzer. Hobbes buluş yöntemi ile tanıtlama yöntemi arasında da ayırım yapar. Tanıtlamada ya da öğretici yöntemde daha fazla tanıtlanamayan ilk ilkelere başlanır ve sonra çıkarsama yoluyla sonuçlara gidilir. Bu yapısıyla tanıtlama yöntemi birleşimlidir. Ona göre tüm uygulamalı bilimler, gelişmelerini matematiğe borçludur. Özellikle fizik ile matematik arasında sıkı bir bağ vardır. Doğal felsefeyi incelemek için geometri bilgisiyle başlamak gerekir.

Bilgi Kuramı=Hobbes, bilgiyi olgu bilgisi ve sonuç bilgisi olarak ikiye ayırır. “Bir şeyin yapıldığını gördüğüm ya da yapıldığını anımsadığım zaman bilgim olgu bilgisidir.” Bu, mahkemede bir tanıktan istenen türde bir bilgidir. Olgu bilgisinin örneği tarihtir; doğal tarih ya da yurttaşlık tarihi biçimini alabilir. Sonuç bilgisi ise, örneğin A doğru ise B de doğrudur türünden bir bilgidir, yani koşullu ya da varsayımlıdır. Tikel şeyler çözümlenerek en tümel ilkelere ulaşılabilir. Bu esas üzere evrendeki ilk tümel neden devinimdir.

Bilgi felsefesinde sorulacak temel soru başlangıç ilkelerine nasıl ulaşıldığıdır. Bu, duyum izlenimlerinde çıkış noktasını bulur. Duyum nedir? Renk, ses, tat, koku gibi şeyler duyumdur. Bu oluşumlar duyu organları üzerinde bazı dışsal nesnelerin eylemlerinden kaynaklanır. Devinim organda üretilir, sinirler aracılığıyla beyne ve kalbe iletilir. Bu oluşum dışsal cisimlerin görünümünü sağlar. O halde duyumlar beyindeki ya da sinir sistemindeki cisimciklerin devinimden başka birşey değildir. Devinimin görünümü renk ya da görüntüdür. Böylece duyumlar şeylerin nitelikleri değildir. Onlar

bizim içimizdeki devinimlerdir.Descartes gibi düşünür.

Thomas Hobbes göre imgelenebilir ile tasarımlanabilir arasındaki bağ ;imgelenebilir olan ile tasarımlanabilir olan özdeşdir. **O halde sonsuz olanın ya da maddesel olmayanın düşünce ya da imgesi olamaz.** imgelenebilir her şey sonludur. Sonsuz bir şeyin düşüncesi ya da kavramı olmaz; “cisimsel-olmayan töz” terimi “cisimsel-olmayan cisim” ya da “yuvarlak dörtgen” terimi denli çelişiktir. Bu tür terimler “imlemsiz”, yani anlamsız ve içeriksizdirler.

Thomas Hobbes’un ad ile tümellik arasında kurduğu ilişki ;Tümellerin sadece birer ad olduğunu savunur. Filozof, düşüncelerini anımsamasına yardımcı olacak imlere-işaretlere gereksinim duyar; bu imler adlardır. Düşüncelerini başkalarına aktarmak istediği zaman bu imler, sembol-simge görevi görürler. Konuşma, bunların birbirlerine bağlanmasından oluşur. O halde bir ad, bir im için hizmet görmek üzere keyfi olarak seçilen bir sözcüktür. Fakat her adın, bir şeyin adı olması gerekmez. Örneğin hiçbir şey sözcüğü belli bir şeye işaret etmez.Ayrıca adlardan bazıları tek bir şeyi adlandırırken (örneğin, Sokrates ve şu adam gibi) başkaları pek çok şeyi ortak olarak adlandırırlar. Bu ortak adlara tümeller denir. Burada tümellik ada ilişkindir, yoksa adın gösterdiği şey tümel değildir. Dahası bu tümel ad herhangi bir tümel kavrama da işaret etmez. Bu tümel sözcüğü ne doğada var olan herhangi bir şeyin adıdır, ne de zihinde oluşturulan herhangi bir düşüncenin ya da imgenin adıdır. Tersine her zaman bir sözcüğün ya da adın adıdır. Bu tümel adlara zihnimizde yanıt veren kavramlar, pek çok canlı varlığın ya da başka şeylerin imgeleridirler.Bir tümel ad belli bir nitelikteki ya da başka bir ilinekteki benzerlikleri yüzünden birçok şeye yüklenir.**Hobbes, düşünülebilir olanla imgelenebilir olanı özdeşleştirdiği için zihinde tümel nitelikli kavramlara yer olmadığını savunmuştur.**

Hobbes , **birincil yönelimsel tümel adlar ve ikincil yönelimsel tümel adlar** arasında bir ayrım yapar; birincil yönelimsel tümel adlar insan, bitki, taş gibi somut varlıklara uygulanan tümel adlardır. İkincil yönelimsel tümel adlar ise bu birincil olanları niteleyen cins, tür, ayırım, tümel, tikel gibi mantıksal terimlerdir.Olgusalılık fenomenler alanından başka bir şey değildir çünkü Hobbes’un bellek ile özdeşleştirdiği deneyim ile bilim arasında büyük bir ayrım vardır: Deneyim hiçbir şeyi tümel olarak vermezken, tümel çıkarımlarda bulunan bilim duyu deneyimine dayanır.

Bilimsel Bilgi =Bilimin tamamen fenomenlere (görüngü) dayandığı açıktır. Fenomenler imgeleri üretmekte, imgeler sözcüklere çevrilmekte ve bunların konuşmadaki bağıntıları bilimi olanaklı kılmaktadır.Hobbes’un felsefe ya da bilim konusunda söylediği şey, ilk ilkelerden sonuçların çıkarılmasıdır.İlkelerin bilgisine varmada tümevarımı kabul etse de,

bilimsel işlemin göstergesi olarak vurguladığı şey, tanıtlama yoluyla sonuçların geçerli kılınmasıdır. Çıkarımın başlangıç noktası olan ilkeler tanım önermeleridir. Tanımlar sözcüklerin açıklanmasıdır. Yüklemi öznesini çözümleyen önermeye **tanım** denir. Hobbes’a göre; “usamlama adlara, adlar imgeleme, imgelem ise bedensel organların devinimlerine bağlıdır.” Yani usamlama yalnızca sözcükler arasındaki bağıntıları dile getirir.

Cisimler Dünyası=Hobbes’a göre felsefe genel anlamda cisimlerin nedenleri ve nitelikleriyle ilgilidir. Üç cisim türü olduğu belirtilmişti; • **Fiziksel cisimler**, • **İnsan cismi** ve • **Politik cisim**, yani **devlet**. Üçünü de ilgilendiren tek temel ilke devinimdir çünkü tümü de devinim içindedirler.

Devinim, Fiziksel cisimlerin, insan cisminin ve politik cisim olan devletin üçünü birden kapsayan tek temel ilkedir çünkü bunların üçü de devinim halindedirler. Devinime neden olan şey, devinen şeyin yerini değiştirir.

Hobbes, “sadece cisimler varolur” öncülünden hareketle, tüm gerçeklik süreçlerinin devinen cisimlerin terimleri içinde açıklanacağını söyler. Şeyler, içlerindeki bir şeyin başka bir şey tarafından devindirilmesi nedeniyle farklılaştıkları için sadece fiziksel olan değil, zihinsel olan da değişir.

Cismin uzamlılığı ve zamanlılığı da devinim kadar aslıdır. Uzam, zihnin dışında varolan bir şeyin imgesi, zaman ise devinim içindeki öncenin ve sonranın imgesidir. Bunlar, nesnel temelleri olmakla birlikte, birer imge şeklinde zihnimizde varolmaktadırlar. Uzamın nesnel temeli, tüm niteliklerinden soyutlama içinde varolduğu düşünülebilen cisimdir. Hiçbir cisim uzamsız ve biçimsiz olarak düşünülemez. Uzam ve biçim birincil niteliklerdir. Renk, ses, koku, tat ve dokunulabilir nitelikler görüngüden ya da imgeden başka bir şey değildirler. Felsefe bu görüngülerin, yani imgelerimizin nedenlerini bulma çabasıdır.

HOBBS’UN AHLAK VE SİYASET ANLAYIŞI

Canlılık devinimleri beslenme, nefes alma gibi doğumla başlayıp yaşam boyu devam eden devinimlerken, istençli devinimler konuşmak, yürümek gibi devinimlerdir. Bu devinimlerin kaynağı zihnimizdedir ve çoğunlukla bir düşünce tarafından öncelenirler. **Thomas Hobbes göre zihin**; Zihin, beyindeki bir devinimdir ve imgeler ya da idealar bu devinim sonucu ortaya çıkarlar. Zihinselliğin temelinde bir dürtü gücü ya da çaba gösterme vardır; bu Spinoza’nın **conatus** dediği şeydir. Bu çaba gösterme, kendisine neden olan bir şeye yönelik ise istek, arzu; bir şeyden uzaklaşmaya yönelikse

kaçınma, nefret gibi adlar alır. Bazı istek ve kaçınmalar, örneğin yiyeceğe istek doğuştandır. Bunlara **ıştah** denir.

Hobbes’a göre **yalın tutkular** duygular, arzu, sevgi, korku, tikslenme, nefret sevinç ve üzüntüdür ve bunlar değişik biçimlere bürünürler. Tüm duygular bedensel devinimlerin zihinsel olarak nitelenen görüngülerinden ibarettir. İstenç konusunda ise insanların belli eylemleri düşünüp taşınarak gerçekleştirdiklerinin farkındadır ama bu düşünüp-taşınmayı duyguların terimleri içinde ele alır: “Şeyin ya yapılmasına ya da olanaksız olduğunun düşünülmesine dek sürdürülen istekler, tiksintmeler, umutlar ve korkuların toplamı düşünüp taşınma dediğimiz şeydir. Hobbes ' e göre **istenç** , düşünüp taşınmadaki son edimdir. İstençli edimler hayvanlarda da vardır. Düşünüp taşınmadaki son istek ya da kaçınma, istenç ya da isteme edimi olarak adlandırılır. Eylem bu son isteğe bağlıdır ve bu hayvanlarda da olduğu için onlar da istençli davranışlar ortaya koyarlar. İstenç özgürlüğü iki türde de eşittir.

İyi ve Kötü =Hobbes’a göre insanda hoşlanmaya ya da mutluluğa yol açan şey iyi, hoşnutsuzluğa ya da mutsuzluğa yol açan şey kötüdür. iyi ve kötü görelî kavramlardır; mutlak iyi ve kötü yoktur. iyi ve kötü arasında ayırım yapmak için nesnelerin kendilerinden alınan ortak bir ölçüt de bulunmaz. Bu konuda ölçüt bireyin kendisidir. İyi ve kötü bireyin istençli edimlerine bağlıdır. Devletle ilişkisi içinde düşünürsek neyin iyi, neyin kötü olduğunu belirleyen şey egemen güçtür. Zihinsel erdemler bahsinde ise Hobbes, doğal ve kazanılmış zihinsel nitelikler arasında ayırım yapar.

Kazanılmış kavrayış yani akıllık konusunda eğitim gibi etmenler önemli rol oynar. Bu alandaki kavrayış ayrımlarında en fazla rol oynayan tutkular güç, zenginlik, bilgi ve onur isteğidir. Güç isteği insanın zihinsel yatkınlıklarını geliştirmesi bakımından en temel etkindir. Hobbes’un psikoloji ve ahlak görüşleri **atomsal bireyciliğe** dayanır. **Atomsal bireycilik** insanın toplu halde yaşasa bile neyin iyi neyin kötü olduğunu bireysel istenciyle belirlemesi esasına dayanır. Hobbes, insan yaşamını bireycilikten, yine yapay bir cisim olan ‘Devlet’ yaşamına doğru evrimleştirmiştir.

Hobbes’un Siyaset Kuramında Doğal Savaş Durumu=İnsanın toplumdaki doğal durumu, herkesin herkese karşı savaşıdır.

Bu aşamada insan insanın kurdudur ve bu hâl, ortak bir güç olan devlet altında birleşene dek sürer. Toplumun örgütlenmesi ve devletin kurulması yoluyla barış ve uygarlığa ulaşılabilirler.

Doğa Yasaları=Bazı tutkular savaşa yol açsa da, **ölüm korkusu ve refah arzusu** insanları barışa yöneltir. Akıl da, kendini koruma isteğinin nasıl etkili kılınabileceğini gösterip uygun barış kurallarını sunar. Bu kurallar **doğa yasaları** denen şeylerdir. **Hobbes’a göre insanlık doğal savaş durumundan doğal yasa yoluyla kurtulabilir. Doğal bir yasa, akıl tarafından**

bulunan ve neyin yapıp neyin yapılmayacağını söyleyen genel bir kuraldır. İlk yasa “her insan barışı arayıp bulmalı ve onu takip etmelidir.” ikinci yasa “Bir insan, öteki insanlar da istekli oldukları zaman, barışla ve kendini korumaya istekli ise o zaman tüm şeyler üzerindeki hakkından vazgeçmenin zorunlu olduğunu düşünecek ve öteki insanlara izin verdiği kadarıyla öteki insanların da kendisine vereceği özgürlükle yetinecektir.”

Toplum Sözleşmesi=Kendisinden asla vazgeçilemeyecek haklar vardır; kendini savunma hakkı bunların başındadır. Bencil insanlar bu yasalara uymazlarsa öteki insanlara kendini savunma hakkı doğar, bu da anarşiye yol açar. Bu durumdan sakınmak için insanlar, doğal yasanın buyruklarını izleyerek hak ve özgürlüklerinin bir kısmından vazgeçer ve bir toplumsal sözleşme yaparlar; bu şekilde devlet (commonwealth) diye adlandırılan yapay bir kişi, bir Leviathan (Dev) yaratırlar.Doğa durumundan çıkarak sivil toplum düzenine geçmeyi sağlayan toplum sözleşmesi, bireyler arasında gerçekleşen bir uzlaşmadır. Mutlak güce sahip tek bir yöneticiyi yeğlese de ideal düzenin **demokrasi** ile de gerçekleşebileceğini savunur.Hobbes’a göre hükümdarın olduğu yerde yasa da vardır çünkü yasa bir hükümdarın emir ya da buyruğudur. Hükümdar yoksa yasa da yoktur. Bu durumda adaletsiz yasa olamaz çünkü adalet ve ahlaklılık egemen yöneticiyle başlar.

JOHN LOCKE’UN BİLGİ VE DİL ANLAYIŞI

Modern çağda **empirizmin gerçek kurucusu** John Locke’tur (1632-1704). Toplumsal ve politik görüşleriyle Avrupa’daki aydınlanmanın öncüsü olmuş, temel hak ve özgürlükleri, akla dayalı yaşam biçimini savunarak kendi çağı için eğitici bir rol oynamıştır.

John Locke başlıca yapıtları :Locke her şeyden önce **epistemoloji** alanına yaptığı katkılarla tanınır. Bu alandaki temel yapıtı 1790 yılında yayımlanan **İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme**’dir.(Locke’ın temel amacı, metafizik meseleleri tartışmadan önce zihnin anlama yetisinin sınırlarını belirlemektir.)• Sivil Hükümet Üzerine iki inceleme, • Eğitim Üzerine Düşünceler, • Hristiyanlığın Usa Uygunluğu ve Hoşgörü Üzerine Mektup’tur.

Doğuştan ideler Eleştirisi=Deneme’nin 1. kitabında Descartes ve Leibniz’in bilgi kuramlarında önemli yeri olan “doğuştan ideler” kuramı eleştirilir. Locke, bilginin duyu deneyimiyle başladığını savunan biri olarak aklın doğuştan idelerle donatılı olduğu fikrine karşı çıkmıştır.Locke’a göre temel mantık kuralları, ahlak yargıları ve Tanrı gibi idelerin zihinde doğuştan

bulunduklarına ilişkin hiçbir işaret ya da kanıt yoktur.

İdelerimizin Kaynakları=Locke Denemeler'in 2. kitabına "ideler düşüncenin nesneleridir" sözüyle başlar .İnsanların zihinlerinde 'aklık,' 'düşünme,' 'devim,' 'fil,' 'ordu,' 'karanlık' gibi sözcüklerin anlattığı türden idelerin bulunduğu kuşkusuzdur: ilk araştırılması gereken şey insanların bunları nasıl edindiğidir."**Zihin başlangıçta boş bir levhadır (tabula rasa)boş kağıttır. Bu boş levha duyuşsal deneyim(experience) yoluyla dolmaya başlar ve her tür bilgi bu deneyimlerden doğar. Zihinde, daha önce duyulardan geçmemiş hiçbir içerik yoktur.** Zihnin tüm içeriği duyu verilerinin sağladığı bilgilerle oluşur. Duyularımız önce duyulur tikel nesnelere yönelir ve bu nesnelerin etkisi sonucu zihne bunların seçik algıları iletilmiş olur. Locke bunlara **duyum (sensation)** der ki, duyum idelerimizin ilk kaynağıdır.

İdelerimizin öteki kaynağı ise zihnimizin işlemleridir. Zihnimiz duyular yoluyla kazandığımız ideler üzerinde çalışıp onları algılar. Böylece nesnelerden edinemeyeceğimiz başka ide kategorileri sağlar. Bunlara da **düşünüm** denir.Zihnimizin tüm içeriği ya duyumdan ya düşünümünden gelir ve düşünüm daima duyumdan sonradır. Önce duyular yoluyla dış dünyadaki nesnelerden sağlanan ideler algılanır, sonra zihin bunların üzerinde düşünür. O halde zihnimizde, daha önce duyulardan geçmemiş hiçbir şey bulunmaz.

İdeler 2'ye ayrılır basit ve karmaşık olarak.Basit ideler • Dış duyumun ideleri • İç duyumun (düşünümün) ideleri olarak ayrımlaşır. Dış duyumun basit ideleri; • Gözle algılanan aydınlık, • Dokunmayla algılanan sertlik gibi basit idelerdir. Bunlar tek duyumdan elde edilirler.

Karmaşık ideler: Bu ideler zihin tarafından edilgin biçimde alınmazlar. Zihin bunları basit idelerden, kendi etkinliğiyle oluşturur ve bu etkinlik üç türdür: • İdeleri birleştirmek, • Birbiriyle kaynaştırmadan yan yana getirmek ve • Soyutlamak.

Böylece; 1) **Birçok basit ideyi bir birleşik idede birleştirir.** Örneğin beyazlık, katılık, tatlılık ve biçim ideleri birleştirerek kesme şeker idesini oluşturur. 2) **"Basit ya da karmaşık iki ideyi alıp onları tek idede birleştirmeksizin birlikte bir görüşlerini elde edecek şekilde yan yana getirir.** Zihin bütün bağıntı idelerini bu yoldan edinir.Örneğin nedensellik ilişkisi bu şekilde oluşur; bir şey bir şeyin nedeni ya da etkisidir 3) **Soyutlama edimi ile nesnelerin bazı nitelikleri onlardan çekip çıkarılır, yani soyutlanır ve soyutlananlar birleştirilerek "insan", "bitki" gibi tümel kavramlar oluşturulur.** Zihnin bu yollarla basit ideler üzerinde yaptığı işlemler farklı **ide grupları** oluşturur. Locke bunları **kipler, cisimler tözler**

ve bağıntılar olarak gruplar.

Cisim ve Töz ideleri; Yalın ideler birleştirici edim sayesinde bir araya gelerek cisim idesini meydana getirir. Beyazlık, katılık, yuvarlaklık, soğukluk ve devinim ideleri kaynaşarak kartopu idesini oluşturur. Yalın ideler böylece cismin nitelikleri olurlar ve Locke bu nitelikleri birincil ve ikincil diye ikiye ayırır. **Birincil nitelikler**, cismin uğradığı bütün başkalaşımlara rağmen onda daima varlıklarını sürdüren niteliklerdir. Örneğin bir buğday tanesi kaç parçaya bölünürse bölünsün bir katılığı, uzamı, biçimi, boyutu, devingenliği olacaktır. **İkinci nitelikler** ise cisimlerin kendilerinde bulunmazlar. Cisimlerin birincil niteliklerinin devinimleri sonucu bizde oluşan renk, ses, tat gibi duyumlar ikincil niteliklerdir.

Töz idesi, var olduklarını gördüğümüz ve kendilerini taşıyan bir şey olmadan var olamayacaklarına inandığımız nitelikleri taşıdığı varsayılan, bilinemez bir şeydir. Bu taşıyıcılık niteliğini imlemek üzere kendisine töz denir. Locke, tözün 'bilinmeyen bir şey' olduğunu söyler.

Moduslar (Kipler): Locke, nasıl birleştirilirlerse birleştirilsinler kendi başlarına var olmaları olası olmayan, cisimlere bağımlı olan veya onların etkileri olarak düşünülen ideleri kip başlığı altında toplar. Bunların özelliği kendi başlarına varoluşları olmaması, salt cisimlerin ya da tözlerin varlığına bağımlı olarak varlık kazanan ideler olmalarıdır. Uzay ve Uzam; Uzay idesinin hem görme, hem dokunmayla ilgili olduğu söylenmişti. Uzay, sadece iki cisim arasındaki uzunluk olarak ele alınırsa uzaklık olur. Uzunluk, genişlik ve derinlik olarak ele alındığında hacim-boyut (kapasite) olur. Uzam ise her türden ele alınışta uygulanır. Sınırsızlık idesi Süre, Zaman ve Sonsuzluktur. Ardışıklığın bölümlerine ya da zihnimizdeki herhangi iki idenin görünüşleri arasındaki uzaklığa süre deriz. Zaman ise ölçülerle belirlenmiş süredir. Sayı; Locke'a göre en basit ve evrensel ide sayıdır.

Düşünümün (refleksiyonun) Kipleri: Zihin kendi içinde akıp giden eylemlerini gözlemlediğinde ilk ortaya çıkan şey düşünmedir. Düşünmede çeşitli değişimler meydana gelir ve böylece farklı kipleşmeler ortaya çıkar. Bir dışsal nesnenin bedende yarattığı her izlenimle birlikte giden ve ona eklenen algılama, düşünmenin bütün öteki kiplerinden seçik olarak zihne duyum dediğimiz seçik ideyi sağlar. Aynı ide dışsal duyu üzerinde benzer nesnenin bir işlemi olmadan zihinde yeniden ortaya çıkarsa buna da **anımsama** denir. Eğer anımsanan şey uzun süre dikkatli inceleme altında tutulursa buna **içgözlem (içebakış)** denir. İdeler zihnimizde zihnin düşünümü ya da bakışı olmadan dalgalanırsa buna **düşlem** denir.

İdeler ayırt edilmiş ve sanki belleğe işlenmişlerse bu da dikkat denen şeydir. Zihnin bir ideyi seçip ona yoğunlaşması dikkatini yoğunlaştırma ya da irdeleme durumudur.

Duyum ve Düşünümün Birlikte Elde Ettiği ideler: Bunların en başında haz ve acı gelir. Haz ve acı bazen bedendeki bazen zihinsel düşüncelerdeki düzensizlikten doğan zihnin değişik durumlarıdır. Sevgi, nefret, sevinç, korku vb tutku türleri içinde yer alırlar. Bunların hepsi düşünümün kipleridirler.

Bağıntı ideleri: Locke'a göre idelerden sınırsız sayıda başka ide türetilir. Çünkü saltık görünen pek çok terim anlam olarak bağıntı içerir; anne, kardeş, dost, patron, Avrupalı v.b. pek çok kavram buna örnektir. Bağıntı bir şeyin, kendi dışındaki bir şeyle birlikte düşünülmesi olduğuna göre bağıntı terimleri zihni adın belirlediği öznenin ötesine yöneltir. Bağıntı idelerinin en önemlileri neden ve etkidir. Bağıntılar içinde zaman, yer ve uzam bağıntıları da önemli yer tutar. Oran bağıntıları, doğal bağıntılar, kurumlaşmış bağıntılar, ahlak ilkeleri gibi şeyler de bağıntı ideleri arasındadır.

Locke'un Dil Anlayışı=Denemeler'in 3. Kitabı dil ve sözcükler üzerinedir. Locke'a göre Tanrı insanı toplumsal bir varlık olarak yaratmış ve bunun için ona dili vermiştir. Genel bir terim, birbirine benzeyen varlıkların her birinde, kendine özel olanları bir tarafa bırakıp tümünde ortak olan şeyleri birleştirmek suretiyle zihinde oluşturulan genel ya da tümel ideye verilen addır. İnsan, hayvan, bitki gibi genel cins ve tür adları bu şekilde üretilirler. Bunlar zihnimizde önce tümel bir kavram olarak oluşurlar sonra bu kavram ya da ideye bir ad verilerek genel terim oluşturulur. Felsefede tümeler bahsindeki bu anlayışa **kavramcılık (konseptüalizm)** denilir. Locke'a göre bu genel terimler soyutturlar. Bunlar zihinsel varlıklardır; bu nedenle, bunlara dış dünyada bir tek somut varlık cinsinden bir karşılık aramak boşunadır. Yani genellik ve tümellik hangi alanda olursa olsun, salt düşünme yetimizin ürünüdür.

Bilginin Neliği =Denemeler'in 4. kitabında bilgi ve kanı konusu ele alınır. Locke'a göre bilgi, iki ide arasındaki bağlantı ve uyuşmanın ya da çatışma ve uyuşmamanın algılanmasıdır. Bu uyuşma ya da uyuş dört başlıkta incelenir: • **Özdeşlik ya da başkalık** Bir şey ne ise odur(beyaz beyazdır) • **Bağıntı** ("paralel çizgiler arasında bulunan eşit tabanlı iki üçgen eşittir,") • **Birlikte varoluş ya da zorunlu bağlantı** (altın buharlaşmaz, sarıdır, ağırlıklıdır eriyebilir dediğimiz zaman birlikte-varolma) • **Gerçek varoluş**(ben varım)

Bilginin Dereceleri=Locke bilgiyi, ideler arasındaki uyuşma ya da uyuşmamanın algılanma yoluna göre; • Sezgisel bilgi, •

Tanıtlamalı bilgi ve • Duyusal bilgi olmak üzere üçe ayırır.

Sezgisel (intuitif) bilgi: Zihnimiz iki ide arasındaki uyuşma ya da uyuşmama ilişkisini, başka bir ide araya girmeden dolaysız olarak algılayabiliyorsa, bu türden bilgiye **sezgisel (intuitif) bilgi** denir. Burada zihin herhangi bir inceleme ya da tanıtlama edimine girmeden doğruyu bir bakışta algılar. Bir karenin üçgen olmadığını, siyahın beyaz olmadığını böyle aracasız olarak kavrarız.

Tanıtlamalı (demonstratif) bilgi: Bu bilgi derecesinde zihin ideler arasındaki uyuşmayı ya da uyuşmamayı algılayabilir ama dolaysız olmaz. Aradığı uyuşmayı ya da uyuşmamayı bulabilmek için bir ya da birkaç idenin aracılığına başvurmak yani bir tür usamlama yapmak zorunda kalır.

Locke bütün bilgilerimizin kaynağı olarak duyu deneyimini göstermiş, ancak mantıksal yapıları bilgiler ve matematik bilgileri dışında mutlak bilginin bulunamayacağını onaylamak zorunda kalmıştır.

Duyusal (sensitif) bilgi: Locke’a göre sezgi ve tanıtlamaya dayandırılmayan her şey ne denli güvenle kabul edilmiş olursa olsun ya inanç ya kanı düzeyinde kalmak zorundadır. Bir dışsal nesneden aldığımız idenin zihnimizde bulunduğundan daha kesin bir şey olamaz ve bu bir sezgisel bilgidir. Rüyalarda da zihnimizdeki ideler açık ve nettir ama bunların zihnimiz dışında nesnel bir karşılığı yoktur.

LOCKE’IN AHLAKSAL VE SİYASAL GÖRÜŞLERİ=Locke, Denemeler’in 3. kitabında ahlakın da matematik gibi tanıtlanmaya elverişli olduğunu savunur. Ahlaksal iyi alandaki en temel sözcük ‘iyi’dir ve herkes bunun ne anlama geldiğini bilir iyi ve kötü, haz ve acıdan ya da bizde haz ve acıya yol açan şeyden başka bir şey değildir. Demek ki ahlaksal iyi ve kötü de istenli eylemlerimizin etik yasalarla uyulup uyulmamasından başkası değildir. Locke üç çeşit yasadaki söz eder: **1. Kutsal yasa, 2. yurttaşlık yasası, 3. Ahlak yasası.**

Kutsal Yasa: Locke, Tanrı’nın yasa koyma hakkı olduğunu savunur. Tanrı eylemlerimizi iyiye yöneltecek kadar iyi ve bilgedir ve öteki dünyada vereceği ödül ve cezalarla bunu sağlayacak kadar güçlüdür. İnsanlar günah ve sevap olarak Tanrı’dan mutluluk mu mutsuzluk mu geleceğine eylemlerini bu yasayla ölçüştürerek karar verirler.

Yurttaşlık Yasası: Toplum içinde yaşadığımıza göre öteki insanlarla ilişkiler açısından suçluluk ve suçsuzluğun ölçüsü yurttaşlık yasasıdır. İnsanların eylemlerinin suç olup olmadığını saptamak üzere bunların karşılaştırıldığı bir başka yasa türüdür. Buradaki iyi ve kötü, yasaya uyup uymadığımıza göre yargıç kararıyla gelen iyi ya da kötüye haz ya da acıya ödül ve ceza denir.

Ahlak Yasası: Düşünce ve saygınlık yasası da denebilir. Burada yasayı belirleyen “erdem” ve “kötülük” terimleridir. Tüm toplumlarda erdem ve kötülük adlarının beğenilen ve beğenilmeyen eylemlere verildiğini görebilmekteyiz. İnsanlar beğenilen ve övülen erdemlere erdem, beğenilmeyen ve yerilen eylemlere de kötülük gözüyle bakarlar. Erdem ya da kötülük olduğu söylenen şeylerin ölçütü açık ya da örtük bir uzlaşmayla yerleşmiş olan onaylama ya da beğenmeme, övme ya da yermedir. Erdem her yerde övülmeye değer görülen şeydir. Kötülük de her yerde yerilmeyle birlikte giden şeydir. Şu halde ahlak yasasının yaptırım gücü övme ve yermedir. Gerçekte ötekilere göre en etkili olan bu yasadır. İnsanlar yerilmek yerine kendilerine iyi ün sağlayacak işler yapmak, bir başka deyişle beğenilmek ve övülmek isterler. En etkili olan yasa budur. Ahlak, eylemlerimizin bu etik kurallarla bağıntısını dile getiren bir terimdir.

Doğa Durumu=Hükümet Üzerine ikinci Deneme’de Locke, tıpkı Hobbes gibi, politik kuramına bir doğal durum betimlemesiyle başlar. Doğa durumu bir özgürlük durumudur ama bu durumu yöneten bir doğal yasa da vardır. Bu yasa aklın yasasıdır ve insanın yeryüzünde eşit ve bağımsız olduğunu, kimsenin bir başkasının yaşamına, sağlığına, özgürlüğüne ve

kazanımlarına zarar vermemesi gerektiğini öğretir. Locke’a göre insanların doğuştan sahip oldukları doğal haklar, **kendini koruma ve yaşamını savunma hakkı, özgür olma hakkı ve mülkiyet hakkıdır**. Locke’a göre insan iki hakla doğar: **Birincisi öz varlığına bir özgürlük hakkı, ikincisi, kardeşleri ile birlikte babasının mülklerini miras alma hakkıdır**. Çünkü doğa durumunda aile doğal toplumdur ve babaların çocuklarını geçindirmek gibi bir ödevleri vardır.

Toplumsal Sözleşme=Locke’a göre insanlar, devretmeleri gereken hak ve yetkileri, toplumun çoğunluğuna devredecek biçimde sözleşme yapmalıdırlar. Sözleşme bireyin, çoğunluğun istencine boyun eğmesini gerektiren bir sözleşme olmalıdır: ya tüm bireyleri tek tek ikna etmeli ki bu pek çok durumda mümkün değildir ya da çoğunluğun istenci üstün gelmelidir. Locke, çoğunluğun topluluğu temsil etme hakkının kendiliğinden açık olduğunu düşünüyordu. Ona göre mutlak monarşi, yurttaş toplumu ile bağdaşmaz bir yapıdadır ve yurttaş hükümeti biçimi olamaz. Locke’un açıklamalarından Hobbes’dan farklı olarak birbirini izleyen iki sözleşme fikri doğar. Öncelikle doğa durumundan çıkarak yurttaş toplumuna geçmek için bireysel istençlerini toplumun istencine bağlamaları ve toplumun tüm olarak yönetimde bulunmasının olanaksızlığı nedeniyle yönetim erkini çoğunluğun istencine bırakmalarıdır. Bu şekilde kurulan hükümet yurttaş toplumunun temel hak ve özgürlüklerini korumak, toplumun refahı için her yönden çalışmak zorundadır. Eğer hükümet asli görevlerini yerine getiremezse toplum tarafından düşürülüp yerine yenisi getirilir. Bu çoğunluk idaresinde en yüksek egemen güç, yasama erkidir. Çıkarılan yasaları uygulamak yürütme erkine, anlaşmazlıkları gidermek yargı erkine düşer. Yasama erki değiştirilirse hükümet de değiştirilmiş sayılır. Locke’un yönetim modelinde en yüksek egemen güç Hobbes’daki gibi mutlak monarkın istenci değil, yasanın gücüdür.

Ünite 5: Deneyciliğin İzleyicileri Berkeley ve Hume

GEORGE BERKELEY=George Berkeley’in başlıca yapıtları • Yeni Bir Görme Kuramına Doğru • İnsan Bilgisinin İlkeleri Üzerine Bir Deneme • Hylas ile Philonous Arasında Üç Diyalog • Alcipron or the Minute Philosopher

Berkeley, Locke’un düşüncesindeki tutarsızlıkları eleştirerek yola çıkmış ama **empirizmini bir öznel idealizme ve immateryalizme sürüklemiştir**. Duyum ve düşünüm arasındaki ayrımı reddetmiş, bunların birbirlerini bütünleyen edimler olduğunu savunmuştur. Duyuların sağladığı verileri zihnin düşünme yetisi kuşkusuz işlemek zorundadır. Aksi takdirde zihnimizde hiçbir ide kavram ve düşünce oluşamazdı. Ayrıca Locke’un soyut kavramlar-tümeller kuramını ve Locke’un birincil-ikincil nitelikler ayrımını eleştirmiş, ayrıca Locke’un “varlığını kabul ediyorum ama ne olduğunu bilmiyorum” söylemiyle betimlediği töz anlayışından etkilenerek madde tözünün varlığını yadsımıştır. Çünkü ona göre bilgisine sahip olamadığımız bir şey bizim için yok demektir. Berkeley’e göre insan, dışsal cisimlerin varoluşunu kavradığı zaman bütünüyle kendi idelerini düşünmekten başka bir şey yapmamaktadır.

Berkeley’in Yeni Bir Görme Kuramına Doğru adlı yapıtında, Locke’un birincil ve ikincil nitelikler konusunda Berkeley’in görüşü ;Ona göre görme ve dokunma duyumlarının bağlantıları mantıksal bir zorunluluk olmayıp sadece alışkanlıktan ileri gelir. Buradan çıkan sonuç Locke’ta nesnel oldukları kabul edilen birincil niteliklerin de ikincil nitelikler gibi öznel olduklarıdır. Yani bunlar gerçekte nesnede bulunmamaktadırlar. Bunları da ikincil nitelikler gibi nesnelere yükleyen insan zihnidir. Böylece Berkeley Locke’taki birincil ve ikincil nitelikler ayrımını reddedip sadece ikincil nitelikleri kabul etmiş olur.

Berkeley’e göre tüm cisimler bir duyumlar kompleksinden başka bir şey değildir. Bir obje, algılanmış niteliklerin toplamıdır ve var olmak algılanmış olmaktır (**esse est percipi**). Eğer töz var olmuyorsa ve sadece duyulanan nitelikler gerçek ise, o zaman sadece düşünme, ya da Berkeley’in deyişiyle **tinsel (spiritüel)** şeyler varolur. Böyle olunca da, Berkeley ‘madde’ teriminin anlamdan yoksun, anlamca boş bir terim olduğu sonucunu çıkarır. Bu konuyu Hylas ile Philonous Arasında Üç Diyalog adlı yapıtının birinci diyalogunda irdelemiştir.

Berkeley’in Metafiziği =Bütün insan zihinleri zaman zaman durarak ilgisini nesnelerden başka tarafa çektiği için “her zaman algılamak için hazır olan” bir Dışsal Zihin vardır. Bu zihin tüm şeyleri bilir ve kavrar ve onları bizim görüşümüze kendisinin takdir ettiği kurallara göre o tarzda gösterir ki, bu durum bizim tarafımızdan doğa yasaları terimiyle ifade

edilir. Şeylerin varoluşu bundan dolayı Tanrı'nın varoluşuna bağımlıdır ve Tanrı doğadaki şeylerin düzenliliğinin nedenidir. Benim ve onların sınırlı zihinlerinden ayrı olarak, zihne analogi ile daha büyük bir Zihin vardır ve bu da Tanrı'nın zihnidir. Tanrı'nın ideleri doğanın her zamanki düzenini kurarlar. Bizim zihnimizde bulunan ideler, Tanrı'nın bize bildirmiş olduğu idelerdir. Böylece bizim günlük deneyim içinde algıladığımız nesnelerin nedeni madde ya da töz değil, **Tanrı**'dır.

Şu halde sonul gerçeklik maddesel değil, **ruhsaldır (spiritüel) Tanrı'dır** ve biz onları algılamadığımız zaman onların varoluşunun devamı Tanrı'nın onları sürekli algılamakta oluşu ile açıklanabilir. Berkeley'in metafiziği spiritüalizm ve idealizm terimleriyle nitelenebilecek türdendir evrende sonul gerçeklik olarak Tanrısal zihin ile biz insanların sınırlı zihinleri ya da ölümlü ruhları ve bir de bu zihinlerin ideleri vardır. İdeler onları üreten zihinlere bağımlı olarak var olurken zihinlerin ya da ruhların her biri Tanrı'nın yaratımı olarak bağımsız bir biçimde vardır.

DAVID HUME = David Hume'in **ilk ve temel felsefi yapıtı, İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme** (A Treatise of Human Nature) adlı eseridir. Etik ve Politik Denemeler'i (Essays Moral and Political) yapıtıyla ses getirdi. **Avrupa'yı dolaşmış**, bu arada ilk eserini İnsan Anlığı Üzerine Bir Araştırma (An Enquiry concerning Human Understanding) adı altında düzenleyip bastırmıştır. Ahlak İlkeleri Üzerine Bir Araştırma, Politik Söylemler, İngiltere Tarihi, Dört inceleme Savı, Doğal Din Üzerine Diyaloglar adlı yapıtları vardır.

Hume'un bilgi bilimi=Hume, İngiliz empirizmini en uç noktalara dek taşımış, gerek Locke'ta gerek Berkeley'de gördüğü ve can çekişmekte olduğuna inandığı bazı metafizik kavramları sistemden tümüyle dışlamayı başarmıştır. O da tıpkı Locke ve Berkeley gibi, bir empirist için idelerin kaynağı sorunundan yola çıkmanın uygun bir yol olduğunu düşündü. Locke ve Berkeley gibi ona göre de, **tüm zihin içeriğimiz bize duyularımız ve deneyimlerimiz aracılığıyla verilmektedir.**

Hume'a göre zihinde bulunan tüm algılar 2 form içerisinde bulunurlar: Bunlar; • **İzlenimler (impressions) ve • İdelerdir (ideas).** (Hume'un ide deyince düşünce, kavram, imge gibi zihinsel içerikleri anladığı vurgulanmalıdır. Düşüncenin orijinal ham maddesi bir izlenimdir ve bir ide, bir izlenimin salt bir kopyasıdır)

Hume'a göre bir izlenim ve bir ide arasındaki ayrım =Özgün algı iştirken, görürken, hissederken, severken, nefret ederken, arzu ederken aldığımız ya da yaşadığımız izlenimdir. Bu izlenimler biz onlara sahip olurken canlı ve açıktır; bu izlenimler üzerine düşünümde bulunduğumuz zaman onların idelerine sahip olmuş oluruz ve bu ideler özgün izlenimlerin daha az canlı versiyonlarıdır. Acı hissetmek bir izlenimdir; bu acının anımsanması ise bir idedir. Her tikel durumda izlenimlerin ide olarak karşılıkları birbirine benzer ama aradaki fark izlenimler canlı canlı iken idelerin izlenimlerin sönükleşmiş, donuklaşmış biçimleri olmalarıdır.

Hume'a göre birleşik ya da karmaşık ideler = İde bir izlenimin basit tarafından bir kopyasıdır. Yani her ide için ilksel bir izlenim bulunmalıdır. Bununla birlikte her idenin bir izlenimi olmayabilir. Sözelimi biz hiçbir uçan at ya da denizkızı görmedik ama bu ideler fikirler bizim zihnimizde var: Hume bunun duyular ve deneyim tarafından verilen materyalin zihin tarafından yerini değiştirme, eksiltme, birleştirme gibi edimlerinin bir ürünü olarak gerçekleştiğini açıklar. Bu şekilde biz birleşik ya da karmaşık idelerimizi oluştururuz.

Hume, Tanrı idesi test edildiği zaman, zihnimizde insanlar arasında deneyimlediğimiz iyilik niteliklerini ve erdemi "sınırsızca büyütme" suretiyle bir Tanrı idesi oluşturmak yoluna gittiğimizi söyler. Şu halde Tanrı idesi de karmaşık bir idedir ve kendine özgü bir izlenimi var mı yok mu sorusu halen yanıt beklemektedir.

Zihin izlenimleri aldığı zaman bunlar iki biçimde yeniden ortaya çıkabilirler: • Birincisi bellekte anımsama yoluyla ortaya çıkmaları, • İkincisi de imgelemde imge olarak ortaya çıkmalarıdır. Ama her iki durumda da izlenimler gitmiş, onların yerini sönük versiyonları, yani ideler almıştır.

İdeler arasında bir "birleştirici ilke," bir idenin doğallıkla bir başkasını getirmesini sağlayan bir çağrıştırma özelliği vardır. Hume bunu **"genellikle üstün gelen nazik bir kuvvet (a gentle force)"** olarak betimler; o, bunu insan doğasında verili bir

şey olarak kabul eder.

Hume'un çağrışım mekanizması : Bu mekanizma genel olarak üç biçimde çalışır; • Benzerlik, • Zamanda ve uzayda bitişiklik ve • Neden-etki bağı.

Hume düşünmenin işlemlerini üç başlık altında ele alır: Bunlar Locke'taki ayırma işlemine az çok benzer bir biçimde, ilişkiler, kipler ve tözlerdir.

Hume'a göre deneyim bize nesneler arasında üç ilişki gösterir; yakınlık ya da ardardalık, zamanda öncelik ve sürekli birliktelik. Bunların üçünde de A nesnesiyle B nesnesi arasındaki ilişki zorunlu değildir. O halde nedensellik nesnelerde gözlemlenen bir nitelik değil, A ve B örneklerinin tekrarlarından üretilen bir çağrışım alışkanlığıdır. Hume bilgi türlerini ikiye ayırır: ideler arası ilişkilere dayananlar ve olgulara ilişkin olanlar. Birinci grup mantık ve matematik bilgilerini içerir. Bu bilgiler ya sezgisel (intuitif) ya da tanıtlamalı (demonstratif) olarak doğrulukları gösterilebilen bilgilerdir. Doğadaki olgular arasında zorunlu bir neden etki olduğunu gösterir bir kanıt bulunmadığına göre bu alanda kesin bilgiden söz edilemeyeceği sonucuna vardı. "Var olmaya başlayan her ne varsa bir nedeni olmalıdır" inancını kabul etmek için ortada hiçbir neden kalmamıştır. Fizik, kimya, biyoloji gibi doğa bilimlerinin sağladığı bilginin kesinliği kuşkuludur. Hume'a göre deneyim, nesneler arasında zorunlu bağlantılar olduğunu kanıtlayamadığı için doğa bilimleri kesin bilgi sağlayamaz.

Hume'un "ben" kavramına ilişkin görüşleri =Hume herhangi bir ben kavramına sahip olduğumuzu kabul etmez. Hume, sürekli bir benözdeşliğini kabul etmez. İnsan deyince geriye kalan şey, ona göre, farklı algıların bir toplamından ya da paketinden başka bir şey değildir.

Locke maddi ve ruhsal tözleri kabul etmiş ama bilinemeyeceklerini savunmuştu. Berkeley maddi tözü reddetmiş ruhsal tözü benimsemişti. Hume ise tözü tamamen reddetti.

Hume'un Etik Görüşü =Ahlak yargılarının sadece akıl tarafından değil, sempati-duygudaşlık duygusu tarafından düzenlenmiş olmasıdır; kuşkusuz, etik kararlara ilişkin tartışmalarda akıl dikkate değer bir rol oynayabilir, ama herhangi bir ahlaksal övgü ya da yergi konusunda tek başına yeterli değildir, şeklinde düşünmektedir.

Hume'a göre, sempati duyarlılığı ya da duygudaşlık insan doğasında kendisinden daha geneli olmayan bir ilke olarak alınmalıdır. Bu insan kapasitesi aracılığıyla biz sık sık nerede ve ne zaman olursa olsun, gerçekleştirilen erdemli eylemleri övmeye yoluna gideriz. Bu eylemlerde kişisel ilginin herhangi bir görünümü keşfedilemez ya da şu anki mutluluğumuz ve güvenliğimiz ile bağlantılı olan herhangi bir ilişki keşfedilemez; bunlar birbirinden çok ayrı şeylerdir. Hume, etik için alması gereken bir hipotez önerir: Zihinsel bir eylem ya da nitelik, bir gözlemciye hoşnutluk yaratan bir beğenme duygusu veriyorsa o zaman erdem olarak betimlenebilir, tersi de erdemsizlik olacaktır. Gözlemciye beğenmenin-onaylamanın hoşnutluk duygusu veren nitelikler arasında kibarlık, ihtiyat, girişkenlik, çalışkanlık, tutumluluk, aklıselim-makul düşünme, sağduyu, basiret gibi nitelikler vardır. Yine, dünyaca kabul edilen uzlaşılar vardır; bunlar arasında, "itidal-ılımlılık, sabır gösterme, sadık olma, saygılı olma, düşünceli olma, düşünmede hızlilik ve anlatım güzelliği" vardır.

Yararlılık, Hume tarafından "doğal bir sonuca yönelim" olarak tanımlanır. O, yine şunu kabul eder: Yararlı olan ve zararlı olan arasındaki ayrım, en temel etik ayırmadır; eğer bir şey yararlı ise o etik duygunun kaynağıdır ve bu yararlılık daima kendimize referans olarak düşünülmemelidir.

Hume adalet ilkesi üzerinde durmuştur Ona göre, genel barışı ve düzeni betimleyen adalet ötekilerin kazanımlarından genel bir uzak durma ilkesi olarak kişiliğinde ve kazanımlarında güvenlik içinde olmak isteyen her kişinin kendi çıkarını yansıtır. Bu güvenlik ve mutluluk bir adalet düzeninin bulunduğu bir toplum içinde kazanılır. Bu bağlamda adalet kişisel ilginin bir yansımasıdır. Adalet ilkesinin yararı kişisel kazancı korumasıdır. Bu nedenle kamusal yararın adaletin biricik kökeni olduğunu söyleyebilecek duruma gelir.

Hume'un Politik ve Ekonomik Kuramı =Hume'un politik ve ekonomik konulara ilişkin görüşleri, onun etik ve psikolojik

görüşleri ile yakından ilişkilidir. Tüm politik problemlerin çözümünde **yarar ilkesini** öngörür. Hume gibi tüm politik problemlerin çözümünde yarar ilkesini öngören düşünürler • **Adam Smith**, • **Paley** ve • **Bentham** 'dır.

Hume'un özel mülkiyet konusundaki görüşü Locke'un mülkiyet hakkını emek üzerine temellendirmesini doğru bulmamıştır. Bunu daha çok tahta çıkma, işgal etme, yerine geçme hakkı, zaman aşımına dayanan hak gibi yerleşik kurumlara dayalı alışkanlık ile açıklamıştır. İnsanlar asla bunu emek ya da doğrudan yararlılık temeli üzerinde bile düzenlemeye çalışmamışlardır, çünkü bu ilkeler üzerindeki dağıtımın güçlüklerini başa çıkılamaz bulmuşlardır.

Epistemolojik ve metafizik görüşleri bakımından İngiliz empirizmini en uç noktalara taşımış, ama ele aldığı her konuda tam bir kuşkuculuğun içine düşen düşünür **David Hume'dur**.

DİĞER BAŞLICA EMİRİSTLER

Etienne Bonnot De Condillac=İlk yapıtı **İnsan Bilgisinin Kökeni Üzerine Deneme** başlığını taşıyan, bununla Locke'un empirizmini Fransa'da tanıtmaya girişen düşünürdür. İkinci yapıtı, **Sistemler Üzerine Deneme**'de Locke'un empirizmini Malebranche, Spinoza ve Leibniz'e karşı savunmuştur. Duyumlar Üzerine İnceleme'de kendi empirist felsefesini açıklamış ve bu yapıtıyla büyük ilgi çekmiş zihin felsefesi, bilginin, dil ve politika üzerine de çalışmıştır.

Condillac'ın fikirlerindeki ikili amacı :Birincil amacı, gözlemlenemeyen bir ruha ya da doğuştan ideler gibi şeylere gönderme yapmadan, duyular yoluyla otomatik olarak alınan izlenimlerin zihinde nasıl değişimlere uğradığını ve buna bağlı olarak da dışsal, maddesel bir dünyanın savunmasını yapmaktır. Birinci amaç Locke'dan farklı görünmese de ikinci amaç yeni bir yaklaşım ortaya koymuş oluyordu. Bu yaklaşım duyumların ya da izlenimlerin bizim dışımızdaki maddesel şeyler tarafından oluşturulan imgeler oldukları iddiasını yadsımış oluyordu. Onun amacı, **salt zihinsel yapıları olan duyumlar aracılığıyla zihnimizin dışında maddi bir dünyanın varoluşunu kanıtlamaya çalışmaktır**. İkili amacı gerçekleştirebilmek için, içsel yapısıyla insana benzeyen ama tüm idelerden yoksun olan bir zihni bulunan mermer bir heykel varsayarak işe başlar. Seçtiği ilk duyu organı **koklama duyusudur**. Daha sonra işitme, tatma ve görme duyularını irdelemeye geçer **dokunma başka duyulara katıldığı zaman, insan aşamalı olarak kendi çeşitli duyu-örganlerini bulup çıkarır ve koku, işitme gibi duyumlarının dışsal nesneler tarafından yaratıldığı yargısına varır**.

Condillac'ın Duyumlar Üzerine İnceleme'nin ulaştığı genel sonuç **"Doğal düzende tüm bilginin duyumlardan doğduğu" sonucudur. İnsanın tüm zihinsel işlemleri "dönüşmüş duyumlar" olarak açıklanabilir**. Oysa Locke'un temel tezi zihinsel işlemlerin zihnin doğasında bulunmasıydı. Bu açıdan kendi konumunun bir ilerleme olduğunu öne sürer.

Condillac'ın "dönüşmüş duyumlar olarak zihinsel işlemler kuramı maddeci bir konumu belirliyor olarak görünür; çünkü tüm zihinsel yetiler bedeninin otomatik bir işlevi olan duyumlardan adım adım dönüşerek oluşmaktadır." Ama kendisinin net bir maddeci konumda olduğu söylenemez. Çünkü en yüksek neden olarak **Tanrı'nın varlığını kabul etmekle kalmıyor, ayrıca ruhu da Hume'un yaptığı gibi bir duyumlar öbeğine indirgemekten kaçınıyordu**. Burada da Locke'un bir bilinemezlik noktasında da olsa töz idesini kabul ediyor olmasının açık etkisi görülebilmektedir. Açık olan nesnelerin bizde duyumlara yol açan kendilikler olduklarıdır ve hiçbir kesin bilgilerine ulaşamayacağımız özellikler taşıdıklarıdır. Bu nokta Condillac'ın felsefesini maddecilik dışı bir yoruma açık bırakmaktadır.

Thomas Reid= İskoç felsefesinde sağduyu okulunun kurucusudur. Hume nasıl empirizmi bir kuşkuculuğa taşımış ise o da empirizmi bir sağduyu yaklaşımına taşımıştır. Sağduyu İlkeleri Üzerinde İnsan Zihni Üzerine Araştırma , İnsanın Ussal Güçleri Üzerine Denemeler, İnsanın Etkin Güçleri Üzerine Denemeler eserlerinin sahibi düşünürdür. Berkeley'in idealizmine ve Locke'un idelere ilişkin temel yaklaşımına da karşı çıktı.

Reid, öncelikle empirizmin ilk ilkesi olarak beliren "ideler algının dolaysız objeleridir," düşüncesinin yanlış olduğunu göstermeye çalışır. Günlük dilde ide sözcüğünün ne anlama geldiğine bakar. Ona göre günlük dilde bu sözcük kavramı ya da ayırtılamayımler. **Herhangi bir şeyin bir düşüncesini ya da idesini taşımak onu kavramış olmaktır; onun hiçbir düşüncesini taşımamak onu kavramamış olmaktır**. Düşünce/ide sözcüğü bu sağduyusal anlamda alındığında, hiç kimse

düşüncelerinin olup olmadığından kuşku duymaz.

Reid'e göre "sağduyu ilkeleri" =Yargı ve inanç düşünceleri algının doğasında içerilir. Reid'e göre bu **kökensel ve doğal yargılar**, doğanın insan anlığına vermiş olduğu donanımın parçasıdır. Bunların tümü insanlığın sağduyusu denen şeyi oluştururlar. Bu **sağduyu ilkeleri kendiliğinden açık ilkelerdir; bu nedenle tanıtlanmalarına da gerek yoktur. Bunlar tüm usamlamanın ve tüm bilimin temelidirler.** Bu ilkeleri Reid, karşıtları olanaksız zorunlu gerçeklikler ve karşıtları olanaklı olumsal gerçeklikler biçiminde ifade eder. Bunlar arasında mantıksal aksiyomlar, matematik aksiyomlar, ahlak ve metafiziğin ilk ilkeleri yer alır.

Reid'in görüşlerine göre **salt realizm** ;Reid oldukça ayrıntılı bir sağduyusal ilkeler dökümü yapmıştır. Bu ilkeler temelinde dışımızda yer alan varlıkları algıladığımız biçimiyle bildiğimiz ya da kavradığımız ana sav olarak karşımıza çıkar. Üstelik biz onları algılamadığımız zamanlarda da onlar vardır. Bu yaklaşıma **salt realizm** denebilir.

Locke'un algı kavramından hareketle, Berkeley'in spiritüalist idealizmi ve Hume'un idealist kuşkuculuğu Reid tarafından bir sağduyu realizmine dönüştürülmeye çalışılmıştır. Yine de bu görüş sıradan insanın sağduyu sınırlarının çok dışında, kendi felsefi sınırları içinde yer almıştır.

Berkeley'in töz eleştirilerinde önemli bir yeri olan **substratum kavramı (dayanak)** anlamına gelir.Berkeley Locke'un birincil-ikincil nitelikler ayrımını reddetmiştir,Nesnenin tüm niteliklerinin zihin tarafından nesneye atfedildiğini savunmuştur, Duyum-düşünüm ayrımını kabul etmemiştir, Var olmanın algılanmış olmak anlamına geldiğini savunmuştur.

Hume'un genellikle üstün gelen nazik bir kuvvet olarak adlandırdığı şey **Çağrışım mekanizması'**dir.Hume madde tözünüde ruh tözünüde reddetmiştir.

Locke, Hume ve Berkeley'in **üçünün de ortaklaşa kabul ettikleri yargılar**;Tüm zihin içeriğimiz duyular ve deneyim yoluyla oluşur. İdelerimizin kaynağını inceleyerek işe başlamak gerekir.Bilginin kaynağı bakımından deneycilik en tutarlı yaklaşımdır.İnsanda deneyimden bağımsız, doğuştan bir bilgi bulunmaz.

Hume'a göre zihindeki algılar iki form içinde bulunurlar.Bunlar **izlenimler ve idelerdir**

Ünite 6: Fransız Aydınlanma Filozofları

18. yüzyıl dar anlamda aydınlanma çağı olarak adlandırılır ve bu dönem felsefesine de "**aydınlanma felsefesi**" denir. Aydınlanma düşüncesi, din(klise) ve geleneksel düşünce ve uygulamaların baskısından kurtularak insanın her alanda kendi aklının ışığında davranma ve sorun çözme kararlılığını anlatmaktadır.Aydınlanma çağının ve aklı temsil eden bilimin yol göstericiliğine güvenmiş olarak bireyler, aydınlar ve düşünürlerin ana yurdu anavatanı **Fransadır**. Aydınlanmacı düşünceler aydınlar, gazeteciler vb. kişiler aracılığıyla kamuya açık merkezlerde üretilerek, tartışılarak halka ulaştırılmaya başlanmıştır.Kültür aydınlanmasının öncüleri, aktivist yarıları da ağır basan **filozoflar grubudur**. Bu kişilere Fransızca **le philosophe** deniyordu; bunun nedeni kendilerini her bakımdan ustaları olarak gördükleri, ingilizce yazılışıyla **philosopher** John Locke'dan ayırmak içindir. **Aydınlanma düşünürlerine göre aklın kullanımı, fenomenlerin kendilerine gitmek, gözlem yoluyla onların yasa ve nedenlerini öğrenmekti.**

Dine karşı olan tutumları, daha çok dinsel kurumların yozlaşmış ve çağ dışı kalmış uygulamalarından kaynaklanıyordu. Tanrı kavramını tümüyle dışlayanların olmasına karşın, evrenin bir ilk ilkesi olarak inancı temsil eden deist bir yaklaşıma ya da bir akıl dinine inananlar da vardı. Dinsel dogmaların, batıl inanışların ve akıl dışılıkların insan yaşamından uzaklaştırılması, insana onurluca bir yaşam kapılarını açan temel hak ve özgürlükleri için mücadele sürecine girilmesi, aydınlanma döneminin en temel yönelimidir.

18. yüzyılda yaşamış, Fransa'daki aydınlanma düşünürleri : Bayle, Montesquieu, Voltaire,Condillac, Helvetius, Diderot,

d'Alambert, Lamettrie, d'Holbach ve Cabanis ve Rousseau.

Voltaire=Asıl adı **Francois Marie Arouet** olan filozof, tarihçi, oyun/roman yazarı ve şair kimliğiyle bilinen ve aydınlanma döneminin bir tür **hümanisti** olarak görülen, aydınlanma tinini en iyi temsil eden düşünürdür.

Voltaire'in Metafizik Üzerine İncelemesi'nde Tanrı'nın varoluşuna ilişkin öne sürdüğü uslamlamalar • Birincisi **nedensellikten oluşur** yani; evrenin bilinçli bir planlamanın sonucu olarak oluşturulduğu, bu planlamayı yapan bir zekânın bulunduğu, bunun da **Tanrı** olduğudur. • İkincisi ise **olumsallıktan uslamlamadır**. Ancak daha sonra Voltaire, bu uslamlamayı bir tarafa bırakarak **kendini birincisiyle sınırlamıştır**.

Kendisi gerçekte bir tanrı tanır idi. Tanrı'nın varoluşuna duyduğu inancı sonuna dek sürdürmüştür ama O'nun dünyayla ilişkisi hakkındaki görüşleri zamanla değişmiştir.

Voltaire, maddi olmayan bir tözsel varlık olarak ruh kavramını gereksiz bir varsayım olarak görüyordu. Felsefe Sözlüğü'nde ruh üzerine olan makalede "Tinsel ruh" gibi terimlerin yalnızca bilgisizliğimizi örten sözcükler olduğunu ileri sürmüştür. Duygusal ruh diye bir şey olmadığını, onun yerine organların devinimlerinin bulunduğunu öne sürüyordu. Bunun yanında zihinsel ruhlar dediği şeyler için de iyi bir açıklama bulmuş değildir. Ancak inanç yoluyla bunların bilinebileceğini öne sürer.

İstenç özgürlüğü ile ilgili olarak;Newton'un Felsefesi başlıklı yapıtında istenç özgürlüğünü kabul etmiş görünür; eğer güdülerimiz varsa, istencimiz bu güdüler tarafından belirlenir, bu güdüler zihnin ya da içgüdü'nün son sözüdür. İstencimiz değil ama eylemlerimiz özgürdür; davranma gücünü bulduğumuzda davranmakta özgürüz.

Voltaire baflangıçta insanın istenç özgürlüğünü kayıtsızca savunmuşsa da zaman içinde daha belirlenimci bir konuma gelmiştir. **Bilgisiz Filozof'ta**, 'özgür istenç' kavramının anlamsız olduğunu ileri sürer.

Voltaire'in politik özgürlükten anladığı ilk elde bir düşünce ve ifade özgürlüğü idi. Bu açıdan öncelikle ilgilendiği grup **filozofların özgürlük kazanımlarıydı**. Halk egemenliğini geliştirme anlamında bir özgürlükçü ya da demokrat değildi. **Kendisi baskıcı otoriteden nefret ediyor, bilimsel ve ekonomik ilerleme için zorunlu gördüğü hoşgörüyü savunuyor, filozofların etkisiyle aydınlanmış, iyiliksever bir tek erkin idaresini savunuyordu. Onun gerçek düşmanı kral değil, din sınıfı idi.**

Montesquieu= İlk yapıtı, İran Mektupları'dır. Romalıların Görkem ve Yozluklarının Nedenleri Üzerine İrdelemeler,Yasaların Ruhu eserleri vardır.

Yasaların Ruhu'nda karşılaştırmalı toplum, hukuk ve yönetim tarzları incelemesine girişir. Montesquieu'ya göre toplumsal olguları yöneten bazı evrensel ilke ya da yasalar vardır ve tekil durumlar genelde bu ilke ve yasalara uygun gelişir.

Montesquieu'ya göre devletin 3 yönetim biçimi vardır • Cumhuriyetçi, • Monarşik ve • Despotik

Cumhuriyet yönetimi demokratik bir nitelikte olabilir. Bu durumda halkın istenci yönetim erkini elinde tutuyordur. Cumhuriyet bir **aristokrasi** şeklinde de olabilir. Monarşi yönetiminde prens, devleti belli yasalarla uyum içinde yönetir. Despotik bir devletteyse temel yasalar yoktur. Bu şekilde yönetilen ülkelerde dinin etkisi fazladır. Cumhuriyetçi hükümetin etik ilkesi yurttaşlık erdemi, monarşik hükümetinki onur, despotizminki ise korkudur. Yasaların belirlenmesinde iklimin ve ekonomik koşulların da önemli etkileri olduğu, Montesquieu'nun temel tezlerinden biridir.

Montesquieu'nun Tanrı hakkındaki görüşleri : İnsanı fiziksel varlığına dayanan doğal yasalar, her türlü pozitif yasayı önceler. Kendisi kutsal yasaları da kabul ederdi. Tanrı dünyanın yaratıcısı ve koruyucusu olarak fiziksel dünyayı yaratan yasaları belirlemiştir. Kendi ifadesine göre **"Tüm pozitif yasalara öncü olan doğa yasalarıdır. Bunların kökeni insanın**

fiziksel varlığıdır”.

Montesquieu’nun özgürlük hakkındaki görüşleri = Tam bir özgürlük yandaşıydı. Despotizme karşı olduğu için özgürlükçü anayasanın en iyisi olduğuna inanıyordu. Özgürlük, yasaların izin verdiği herşeyi yapma hakkıdır. **O’na göre politik özgürlük, güçlerin ayrılığı ilkesini gerektirir. Buna göre yasama, yürütme ve yargı güçleri kesinlikle birbirinden ayrılmalıdır.** Özgürlüğe ilişkin bu belirlemelerine İngiliz anayasasını incelemesi sonucu ulaşmıştır. O’nun bu görüşleri Amerika ve Fransa’da önemli etkiler yaratmış, özellikle 1791 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi’nde politik özgürlüğe ilişkin görüşleri önemli ölçüde belirleyici olmuştur.

Claude Adrien Helvetius= Condillac’ın tüm ruhsal olguların dönüşmüş duyumlar olduklarını gösterme girişimini sürdürmüş olan, **Anlık Üzerine** adlı temel yapıtı bulunan Fransız düşünürdür. İnsan Üzerine adlı yapıtı da vardır.

Helvetius, tıpkı Condillac gibi insan zihninin tüm yetilerini duyum ve duyu algısına indirgeme yolunu tutar. Ona göre insanların duyu düzeyini aşan bağımsız bir yetileri yoktur. Herhangi bir yargıda bulunmak bireysel düşünceler arasındaki benzerlikleri ya da benzemezlikleri algılamaktan ibarettir. Yargıda bulunmak, salt bir algılamaktır.

Helvetius’a göre iyi bir eğitim sisteminin kurulmasındaki en büyük engel; Din adamları sınıfı ve hükümetlerin çoğunun yetersiz oluşlarıdır.

Helvetius’a göre ahlakın en temel ilkesi “**Kamu iyiliği en yüksek yasadır.**” biçiminde dile getirilebilir

Helvetius’a göre doğal dinden ya da deizmden başka hiçbir düşünceye yer vermeye yanaşmaz. Üstelik bu dinin içeriğini sadece ahlakla ilişkili olarak düşünür. Ona göre Tanrı’nın iyi istenci yeryüzündeki tüm insanların mutlu olmaları ve tüm hazlardan eşit düzeyde pay almaları yolunda olabilir ancak, gerçek ilkeler üzerine kurulan ahlak biricik doğal dindir.

ANSİKLOPEDİSTLER

Denis Diderot = Fransız aydınlanmasının yazınsal simgesi durumunda olan ve aydınlanma sürecinin temel düşünce ve ideallerini yansıtan büyük kültür hazinesi Ansiklopedi’nin değişmez editörü olarak kendisine özgün bir yer yapan düşünür **Denis Diderot** 'tur. Diderot ve d’Alembert editörlüğünde 1751-1780 tarihleri arasında 35 cilt olarak yayımlanan ansiklopedi, yeni felsefi ve bilimsel düşünce ve bilgileri Avrupa’ya yayma amacını gütmüş ve bunu büyük ölçüde başarmıştır.

Aydınlanma düşüncelerinin bir temsilcisi olarak bilgi bilimsel açıdan deneyimci ve duyumcu temelleri korurken deneyim ve duyumu alan konularda kuşkucu bir yönelim gösterirken daha sonraları Diderot, materyalizme kaymış, toplumsal ve dini konularda ise tam bir kilise düşmanı olarak belirginleşmiştir. Ansiklopediye katkı verenler içinde, **Voltaire, Holbach, Helvetius, Montesquieu ve ekonomist Turgot** da bulunuyordu. Kendi özgün notlarıyla hayli zenginleştirdiği, Shaftesbury’nin Değer ve Erdem Üzerine Deneme adlı yapıtıdır.

Diderot’un dine ilişkin benimsediği görüşler ;Diderot doğal dinlerin belli bir tarihte ortaya çıkıp belli bir zamanda yok olacaklarını, oysa bunların tümünün temeli olan doğal dinin her zaman varlığını sürdüreceğini savunmaktaydı. Dinler ölümlü insanların tanıklığına dayanırken, doğal din Tanrı’nın içimize yazdığı tanıklığa dayanır. Bunları söyleyen Diderot bir zaman sonra bu görüşü bırakıp insanlara her türlü dinin boyunduruğundan kurtulmaları gerektiğini söylüyordu. En sonunda doğanın tüm parçaları tek bir bireyi, bütünü ya da tümü oluştururlar diyordu. Belki bu yaklaşımların geleneksel dinlerle hiçbir ilişkisi olmadığını söylemek, onun bu alandaki görüşüne bir tutarlılık getirmektedir.

Doğanın Yorumu Üzerine adlı çalışmasında matematik biliminin somut olgusalılık ile bir tanışıklık vermeye yeterli olmayacağını, bunun için deneyimsel-deneysel yöntemle başvurulmasının gerekli olduğunu vurgulamaktadır.

Diderot metafizik açıdan **maddeci**, etik açıdansa **idealistti**. Diderot etik idealler ile tinsel bir ruha inanç arasında hiçbir özsel ilişki olmadığını öne sürmüştür. **Diderot doğal ahlak yasalarının temelini aklın a priori buyrukları değil, insan**

doğası olduğunu savunmaktaydı.

Jean le Rond d'Alambert =Matematikçi ve bilim adamı olması nedeniyle diğer Ansiklopedi yazarlarına göre daha az kuşku ve saldırı altında kalan, 1759'da **Felsefe'nin Öğeleri**'ni yayımlayan düşünürdür.Hume'un yakın dostudur.Ansiklopedi'ye yazdığı Önsöz'de Locke'un bilimsel felsefenin yaratıcısı olduğunu ve fizikte Newton'un konumuna karşılık gelen bir yeri doldurduğunu bildiriyordu. Felsefenin Öğeleri'nde 18. yüzyılın özel bir anlamda felsefe yüzyılı olduğunu ilan ediyordu.

D'Alambert'in metafizik konularla hiçbir ilgisi yoktur. O'na göre metafiziksel anlamda şeylerin özüyle ilgilenmek bize hiçbir şey sağlamaz. Şeylerin niçinlerini ve nedenlerini bilemeyiz.Bilimsel felsefe açısında, şeylerin özüne nüfuz edebilme yeteneğinde olup olmadığımız bütünüyle ilgisiz bir sorundur. **Bilimsel felsefenin görevi fenomenleri metafizik anlamda değil, sistematik anlamda betimlemek ve ilişkilendirmektir. Bu görüşleriyle d'Alambert pozitivistin öncülerinden biridir.**

d'Alambert, dönemindeki metafizik ve doğal felsefe (doğa bilimi) arasındaki gerilimi irdelemektedir.

D'Alambert'in ahlak konusuna ilişkin görüşleri : O'na göre ahlak öteki insanlara karşı ödevimizin bilincinde olmaktır. Ahlak ilkelerinin tümü gerçek çıkarımız ve toplumsal ödevlerimizi yerine getirme arasındaki doğru ilişki ve dengeyi kurmaya yöneliktir.

JEAN JAKUES ROUSSEAU = En ünlü çalışması olarak kabul edilen Toplum Sözleşmesi ve Emile başlıklı eğitim üzerine kitabı bulunan, Ansiklopedi'de yayımlanan **Ekonomi Politik Üzerine Söylev** başlığı altında ayrı olarak yayımlanan makalesinde ilk kez **"genel istenç"** adlı düşüncesini dile getiren ünlü düşünür Jean Jaques Rousseau'dur.Rousseau, Sanatlar ve Bilimler Üzerine Söylev'i ile ödül kazandı.Bilimler ve sanatlar alanındaki ilerlemenin ahlak üzerindeki bozucu ve yozlaştırıcı etkilerini savunduğu için 'le philosophe'arın güçlü bir muhalefeti ile karşılaştı. İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kökeni Ve Temeli Üzerine Söylev ,İtirafı adlı yapıtı da vardır.

Rousseau'nun kültürü oluşturan sanat, bilim gibi kavramlara ilişkin eleştirileri =Rousseau, sanatların ve bilimlerin insanları çok daha kötü yapmak için dikkate değer değişiklikler ürettiğine inanmaktadır. Modern yaşam biçimi herkesi konuşmada, giyimde, tutumda moda olanı izlemeye zorladı, kendi doğamızı izlemeye izin vermedi ve çok geçmeden olduğumuz olarak görünmeye cesaret edemez bir duruma geldik. Rousseau, eleştiri oklarını insanların lüks düşkünlüğüne ve politikanın ekonomik görünümüne vurgu yapan yöneticilere de yöneltir. Çünkü para her şeyi satın almasına karşın, ahlaki ve yurttaş olmayı satın alamamaktadır. Rousseau, sanatlarda ve bilimlerde ilerlemenin daima ahlakta bir düşüşe ve toplumun sonunda çöküşüne götürdüğüne, tarihten seçtiği birtakım örneklerle de desteklemeye çalışır. **O'na göre istikrarlı bir toplum, çoğunluğun kendi düşünce ve davranışları için kural olarak kabul ettikleri bir fikirler ya da değerler dizisi üstünde yükselir. Rousseau'ya göre toplumları bir arada tutan bilgi değil, inançtır.**

Toplum içinde parçalayıcı yönelimleri azaltabilmek için güçlü yönetimler zorunlu olur ve bu da Rousseau'ya göre **despotizme** giden yolu açar.Rousseau'ya göre insanlığın büyük öğretmenleri **Bacon, Descartes ve Newton**'dur.Ona göre **Erdem basit zihinlerin yüce bilimidir. Gerçek felsefe de vicdanın sesini dinlemektir.**

Rousseau'nun kamusal erdem kavramında vurgulamak istediği ; Başlıca yurtseverlik erdemini düşünmektedir. O'na göre bilimin ruhu, yurtseverliğin de aleyhinedir. Çünkü bilim kişisi genelde bir dünya yurttaşı olmaya doğru yönelir. Oysaki yurtsever kendi toplumu ile çok güçlü ilişki içindedir.

Rousseau'ya göre insanı hayvandan ayıran özellikler ;O'na göre hayvan ve insan arasındaki türsel ayrımı oluşturan şey **akıldan çok özgürlüktür.** İnsan bu özgürlük bilinciyle ruhunun tinselliğini de sergilemiş olur. Çünkü duyusallığı, mekaniği, algı temelinde düşünce edimini az çok açıklayabilir. Ama seçme ediminde seçimin bilincinde olmak, sadece tinsel olan ve mekanik yasalarla açıklanamayan bir özsel ayrımdır. İnsanı hayvandan ayıran bir başka nitelik, **insanın kendisini geliştirme ve yetkinleştirme yetisidir. O'na göre ilkel doğa durumundaki insan iyidir.**

Rousseau'ya göre doğa durumundaki insan Hobbes'un doğal insanıyla tam bir zıtlık içindedir. Hobbes'un ilkel insanı toplum koşuluna geçerek etik değerleri kazanırken Rousseau'nun doğal insanı toplumsallaştığı ölçüde kötüleşme yoluna girmiştir. Hobbes insanın doğal durumunun bir savaş ortamı olduğunu savunurken Rousseau insanın özündeki iyiliğe dikkat çekti ve doğal durumu bir tür özgürlük ve iyilik durumu olarak betimledi.

Rousseau Eşitsizlik Üzerine Söylev'de mülkiyet hakkına ilişkin görüşleri ; O'na göre, bir parça toprağı çitle çevirdikten sonra "burası benimdir" diyen ve kendisine kolayca inanan bireyleri bulan ilk insan, uygar toplumun gerçek kurucusu olmuştur. Bu gelişmenin sonucunda mülkiyet ortaya çıkmış, eşitlik yok olmuş, ormanlar tarlalara dönüşmüş, tahıl üretimine koşul olarak kölelik ve sefalet ortaya çıkmıştır.

Rousseau'nun "genel istenç" kavramı =Rousseau devlet ve aile arasında ayırım yaparak işe başlar. Aile "bir istenci olan ahlaksal bir varlık" olarak betimlenir. "Bu genel istenç her zaman bütünün ve her bir parçanın iyiliğine yönelik olduğuna göre yasaların da kaynağıdır; devletin bütün üyeleri için, birbirleriyle ve onun ilişkilerinde haklı ya da haksız olanın kuralını oluşturur". En genel istenç, her zaman o denli de en haklı olandır: Devletin genel istenci, içerisindeki herhangi bir topluluğun genel istencinden daha genel olarak, egemen olmalıdır; çünkü daha haklıdır ve evrensel bir iyiye yöneliktir. Halka dayalı hükümetin en önemli kuralı her şeyden önce genel istenci izlemektir. Erdemlilik, tüm tikel istençleri genel istenç ile uyumlu kılmaktan başka bir şey değildir. Yasa koyucunun birincil görevi, yasaları genel istence uygun olarak çıkarmaktır. Genel istenç kamu yararına en haklı olan yandadır. Rousseau'nun sonul düşüncesi, insanların yüreklerine kazınmış ve ona uygun davranıldığında insanlara mutluluk ve esenlik getiren bir doğal ahlak yasası kavramı bulunduğudur.

Rousseau'ya göre insandaki ben sevgisi = İnsandaki ben sevgisi onun en temel duygusudur; bu duygu ilkeldir, içgüdüsel, tüm geri kalanlar bu duygunun türleridir. Bu duygu bencillikle karıştırılmamalıdır. Ben sevgisi kendi içinde düşünüldüğünde her zaman iyi, her zaman doğa düzeniyle uyum içindedir. Şefkat duygusu her bireydeki ben sevgisinin şiddetini yumuşatarak türün sürdürülmesine katkıda bulunur ve doğa durumunda şefkat yasaları ahlak ve erdemliliğin yerine geçer. Şefkat ben sevgisinin türevidir. Rousseau, ben sevgisinin yalın bir sevgi olmadığını da belirtir. Çünkü insan hem düşünme hem de duygu yeteneği olan bileşik bir varlıktır.

Duyusallığın istemi bedeninin iyiliğine eğilimliken, düşünme yetisinin isteği düzen sevgisi tarzında ruhun iyiliğine ve gelişimine eğilimlidir. Bu yönden olan gelişime Rousseau **duyuncu** adını vermektedir.

Rousseau kendi toplumsal reform ilkelerini, **Toplum Sözleşmesi** adlı ünlü yapıtında açıklamıştır. Burada insanlığın uygar yaşama geçişin kötü sonucu olarak kaybettiği özgürlüğünü ve etik değerlerini yeniden kazanabileceği bir hükümet biçimi olarak **demokratik** yönetim biçimi üzerinde düşünmekte ve irdelemeler yapmaktadır. **O'na göre devlet, yurttaşların özgürlük ve eşitlik için doğuştan vazgeçilmez hakları ve kendi yazgılarını belirleme güçleri yoluyla katıldıkları bir toplumsal sözleşme üzerine dayalı politik bir örgüttür.** Bireylerin özgür olma hakkı sadece toplumun ahlak istenci ile sınırlanabilir. Rousseau'nun **genel istenç kuramı, demokrasi düşüncesinin temelidir.** Egemenlik sadece halkındır, kararlar oylama yoluyla demokratik bir biçimde alınmalıdır. Ancak kişi bencil çıkarları için değil, yarar için oy vermelidir. Ancak o zaman genel istenç gerçekleşir.

Eğitime ilişkin görüşleri **Basedow, Pestalozi ve Froebel** gibi büyük eğitim kuramcıları tarafından kabul görmüştür. Politik kurama ilişkin görüşleri **1789 Fransız İnsan Hakları Bildirgesinde** ifadesini bulmuştur. Düşünceleriyle **Kant, Schiller, Herder ve Goethe** gibi büyük Alman düşünürleri de etkilenmiştir. Kant halk kitlelerine duyarlı olmayı Rousseau'dan öğrendiğini belirtmektedir.

Aydınlanma düşünürleri ;Genelde On Sekizinci Yüzyılda yaşamışlardır. Kuramsal felsefeleri büyük ölçüde Locke'un deneyciliğine dayanır. Neredeyse tamamı Fransızdır. Özgür insan aklını ilerlemenin biricik aracı olarak görmüşlerdir. Voltaire'e göre kişinin istekleri **Güdü ile** belirlenir. İlgisizlik özgürlüğü kavramı Voltaire aittir. Montesquieu'ya göre demokrasi ve aristokrasi **Cumhuriyetin** farklı biçimleridir. Helvetius'a göre bir eylemin

erdemli olup olmadığını belirlemekte başvurulacak ölçüt **Kamu yararıdır**.Diderot’a göre doğal ahlak yasalarının temeli **insan doğasıdır**.Rousseau’ya göre insan ile hayvan arasındaki türsel ayrımı belirleyen temel unsur **özgürlüktür**. Rousseau’ya göre uygar toplum düzeni **Mülkiyet** ile başlamıştır.Rousseau’ya göre insanın en temel duygusu **ben sevgisidir**.